

Optické úkazy na obloze

Duha, koróna, gloriola, halo,
polární záře, rozptyl světla,
astronomická refrakce,
vzdušné zrcadlení, zelený paprsek.

Duha:

hlavní oblouk 42° a vedlejší 51°
obrácené pořadí barev

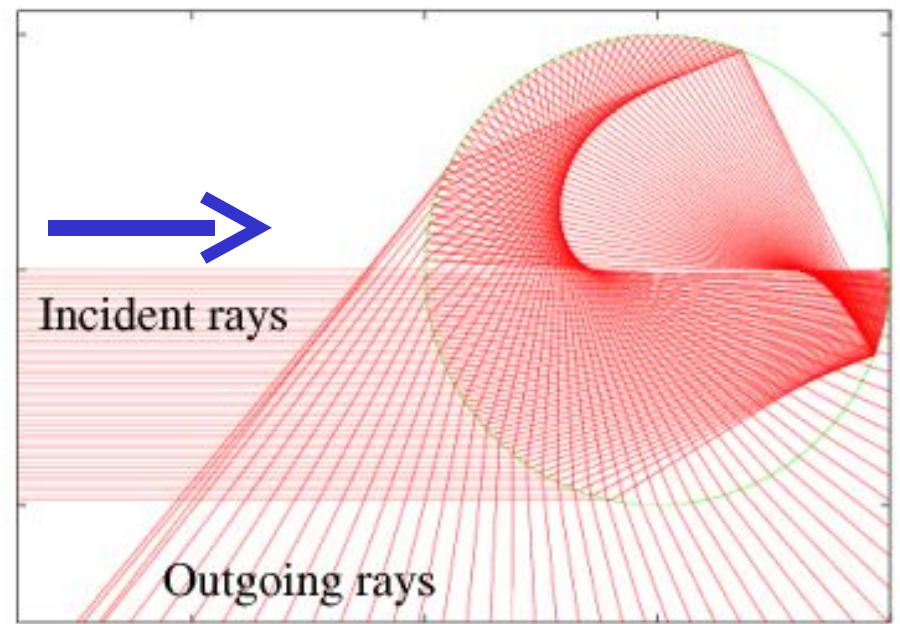
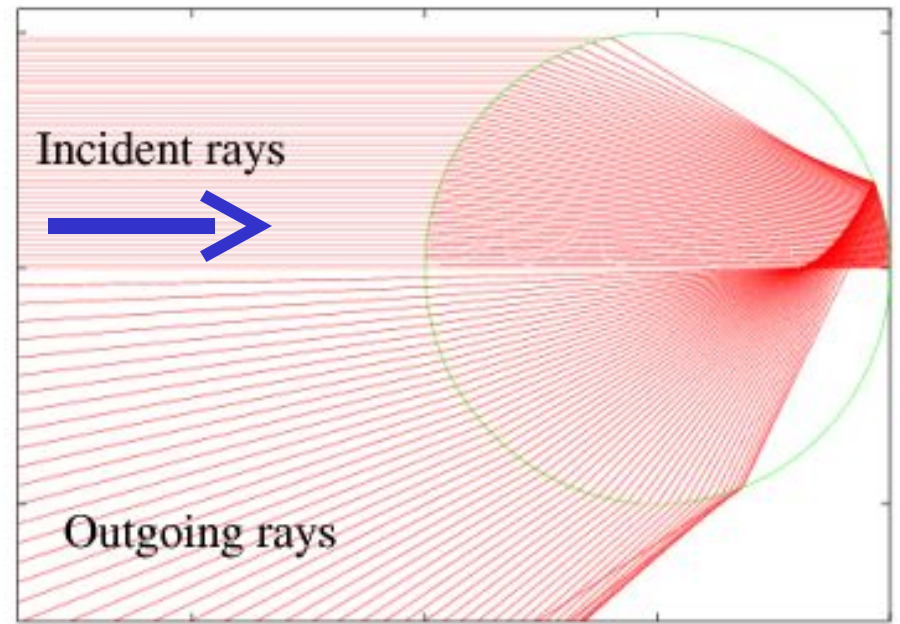
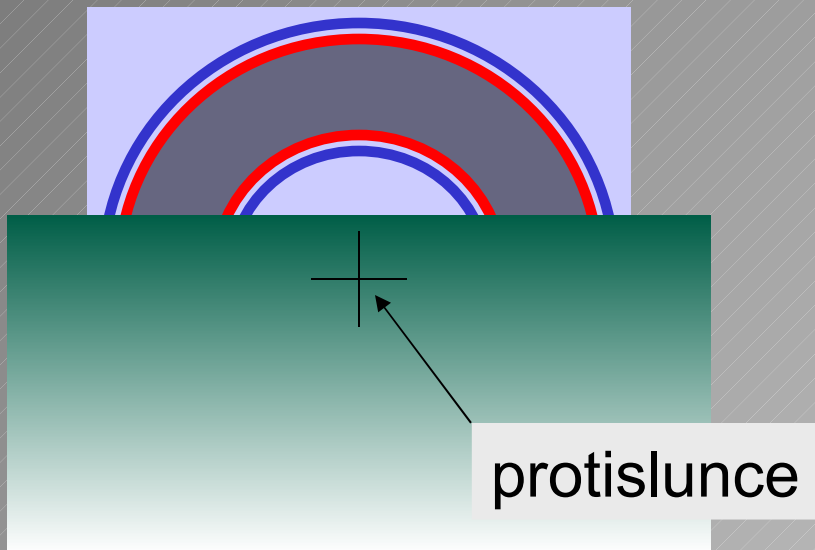
Duha ve vodní tříšti

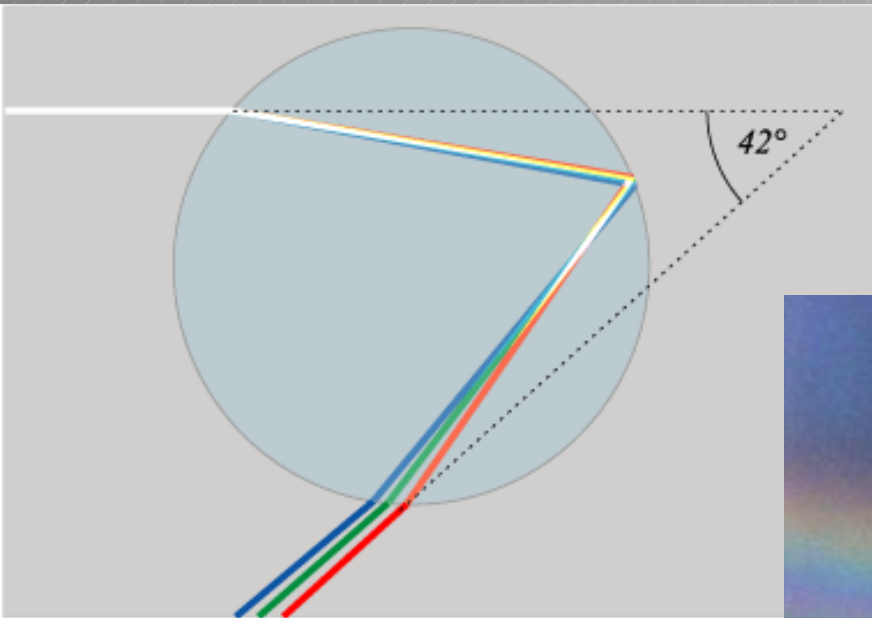
červená
duha

Vnitřek duhy je světlejší

Isaac Newton 1670,
proč je duha barevná, pořadí barev
 $n=1.33$ (červená) a $n=1.34$ (fialová)

George Airy 1820,
podružné oblouky duhy
závislost na velikosti kapek

Minimální resp. maximální deviace

$$\delta = 2(\alpha - \beta) + m(180 - 2\beta)$$

kde

$$\cos \alpha = \sqrt{\frac{n^2 - 1}{(1 + m)^2 - 1}}$$

$$\sin \alpha = n \sin \beta$$

α úhel dopadu

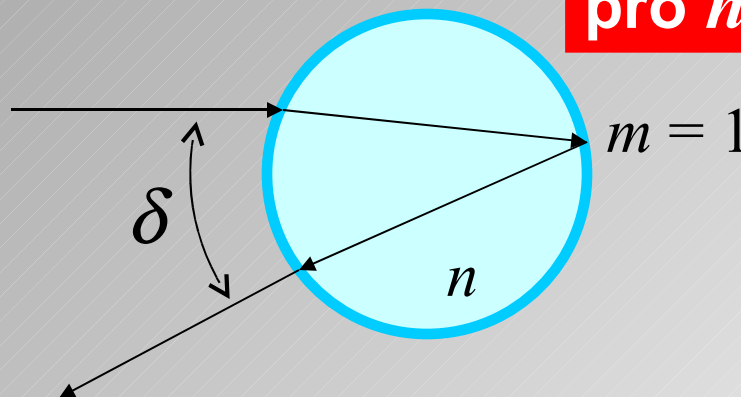
β úhel lomu

m počet vnitřních odrazů

n index lomu

pro $n=1.33$ je $\delta = 42.5^\circ$

pro $n=1.34$ je $\delta = 41.5^\circ$

duha s loukotěmi

velehorská duha

Rainbows usually span less than a semi-circle. From mountains they can be increasingly complete. Bill Kindred of the MMT Observatory imaged this primary and secondary from the observatory at the summit of Mt. Hopkins, Arizona. The tip of the shadow of Mt. Hopkins cast by the low sun on the distant mountains neatly marks the antisolar point and the centre of the rainbows. Image©Bill Kindred, shown with permission.

duha v Grand kaňonu

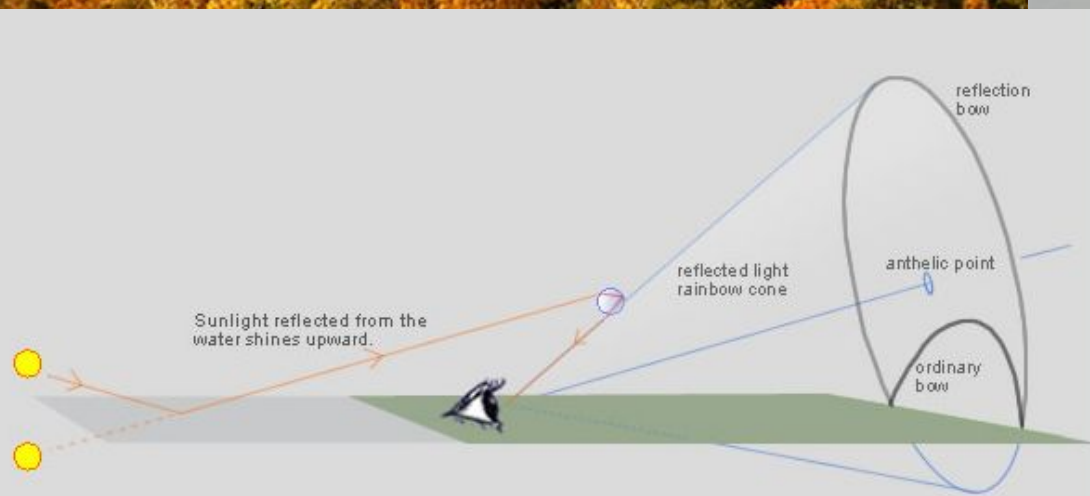
duha v údolí

noční duha (měsíční) & Venuše

odražená duha

Two suns

duha v tříšti mořské vody
42° (sladká voda)
41° (slaná voda)

Rozštěp duhy:

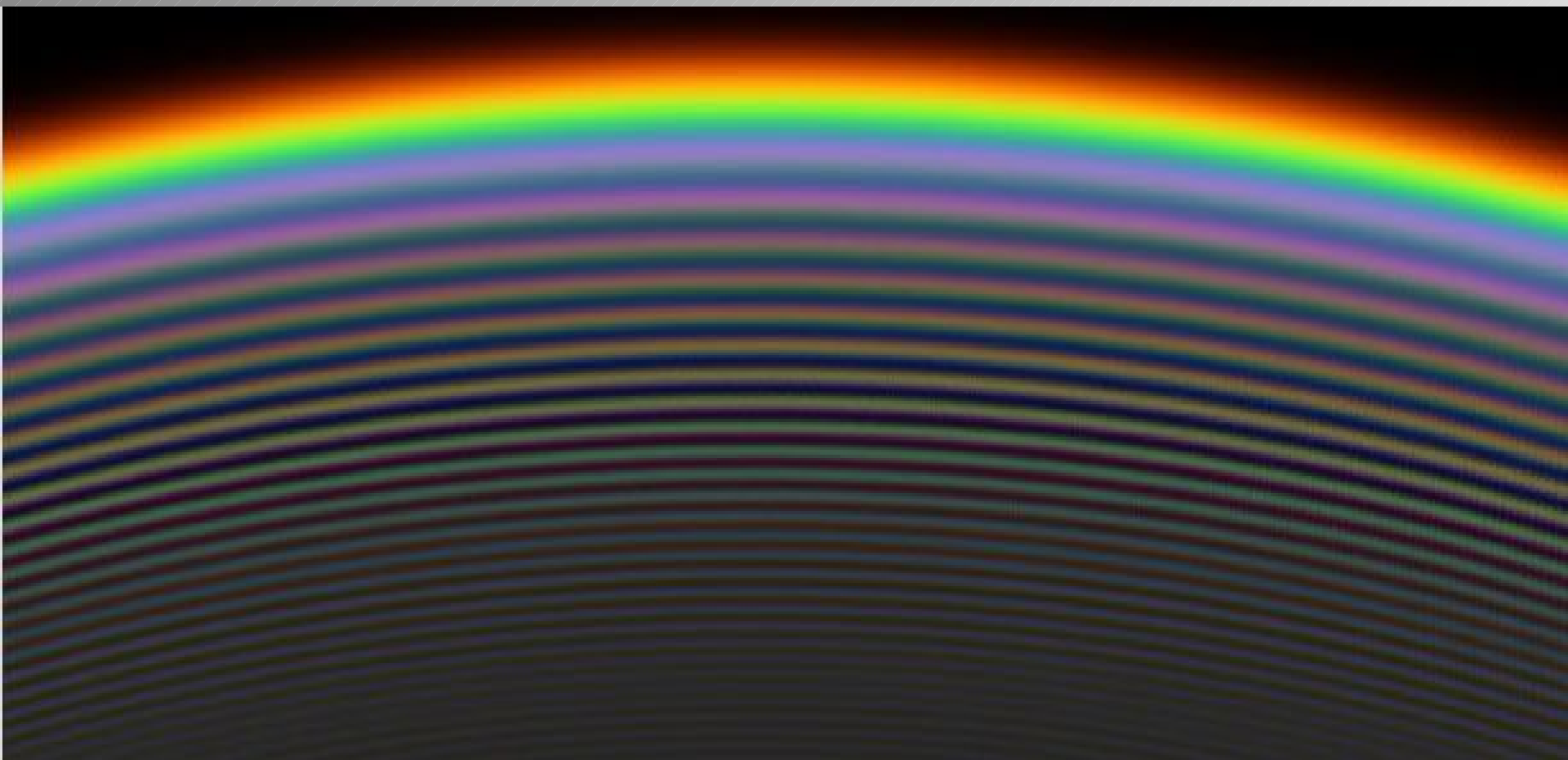
velké asférické kapky, silný déšť

Duhová pavučina

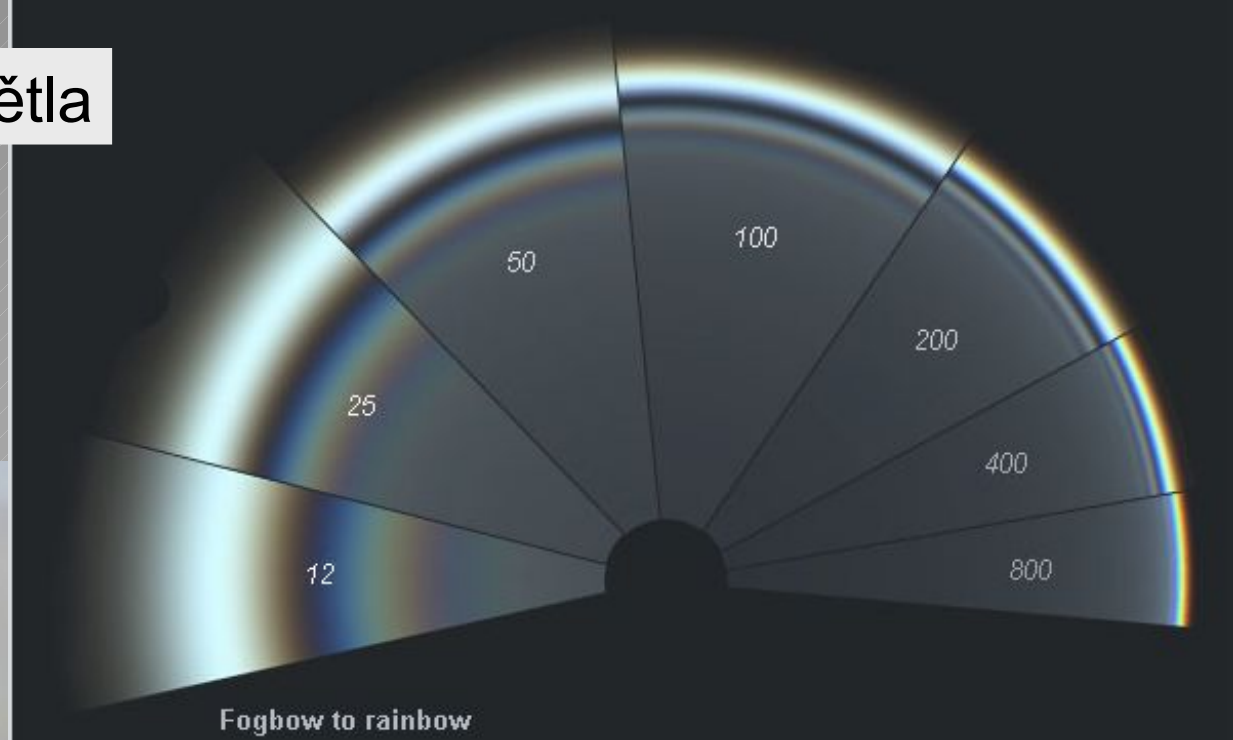

Ideální duha: (počítačová simulace)
bodový zdroj a sférická kapka 0.75 mm

ohyb světla

Bílá duha:
mlha, kapky $< 50 \mu\text{m}$

Koróna:

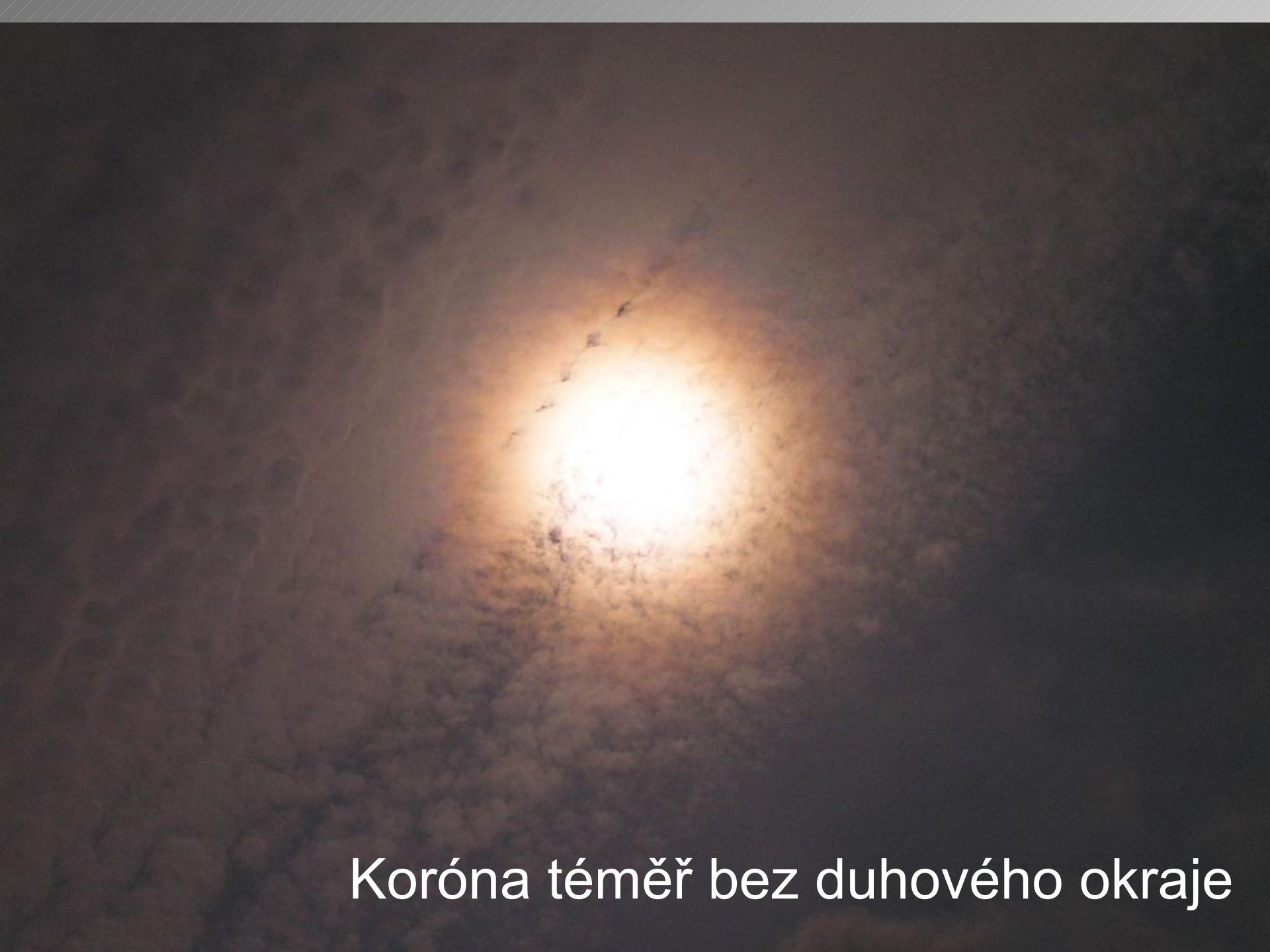
ohyb na vodních kapkách
pro kapku $10\text{ }\mu\text{m} \rightarrow 3^\circ$
obvykle 0° až 10°

*

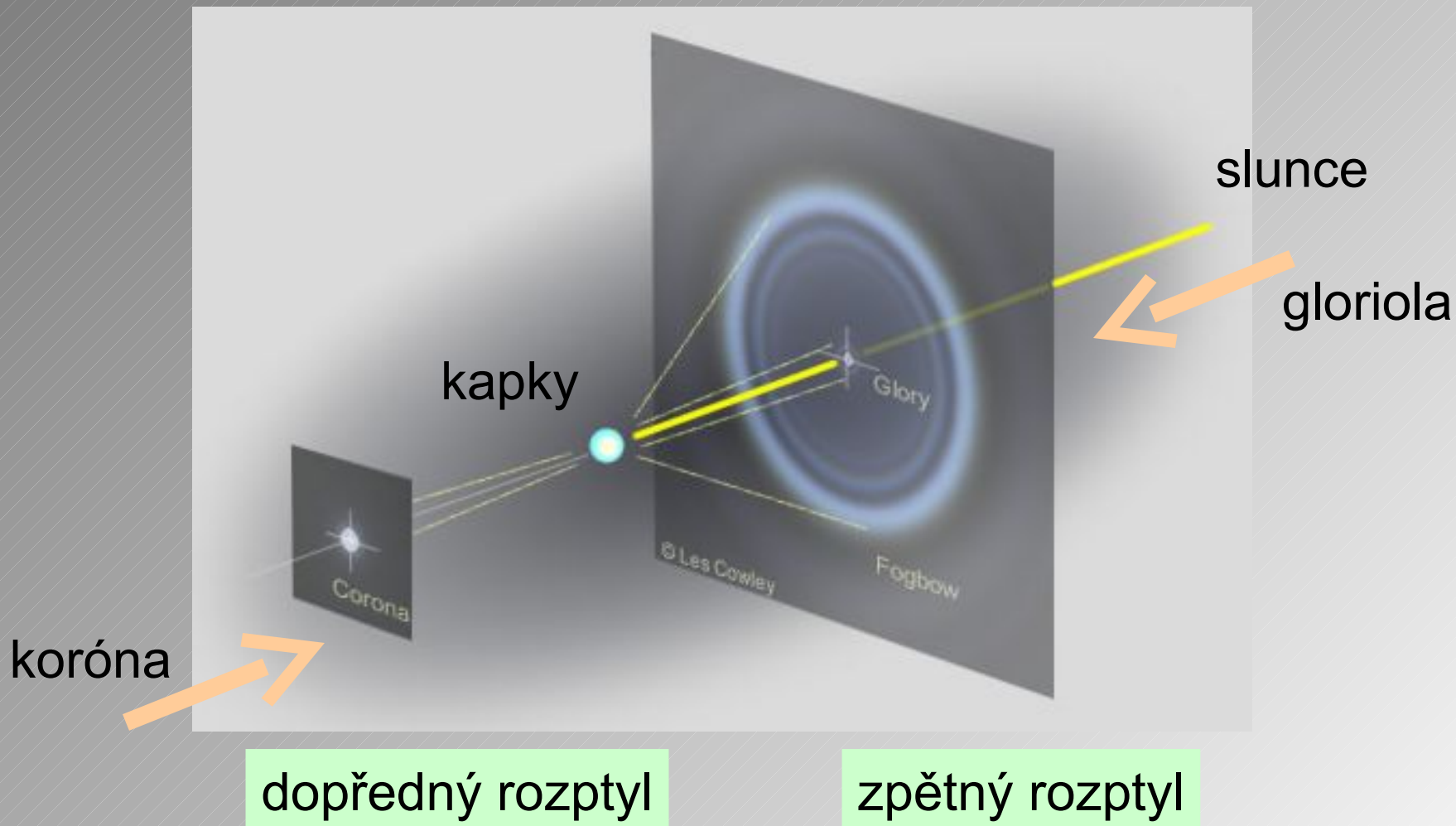
vysvětlil 1852 Emile Verdet

$$\sin \alpha \approx \frac{\lambda}{D}$$

Koróna téměř bez duhového okraje

Gloriola:
glorie, svatozář,
opoziční efekt,
Brockenský
přízrak

gloriola shora

gloriola v ranní rose

"Heiligenschein" (svatozář, opoziční efekt)
je dobře patrný i při letu s balonem.
Vypadá jako světlá skvrna kolem stínu
horkovzdušného balonu,
resp. jeho koše. Foto Jiří Dušek.

kondenzační čáry

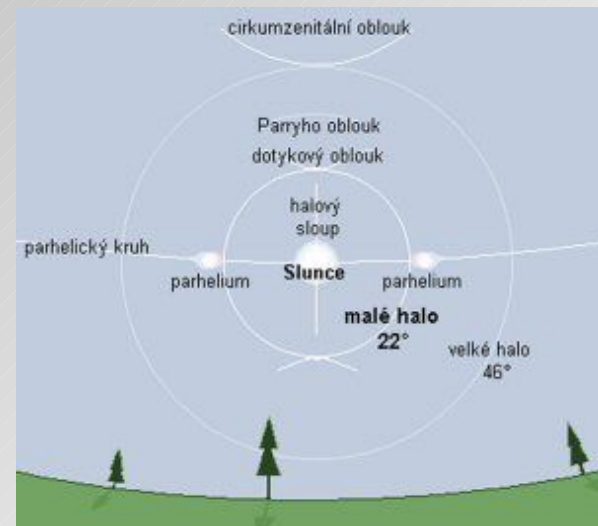
kondenzační čáry po US vojenské raketě Minotaurus

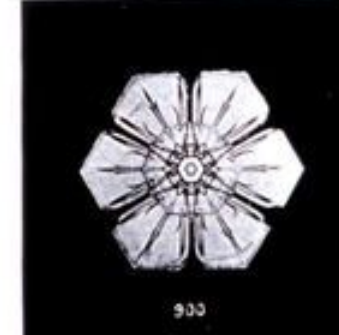
Halové jevy:

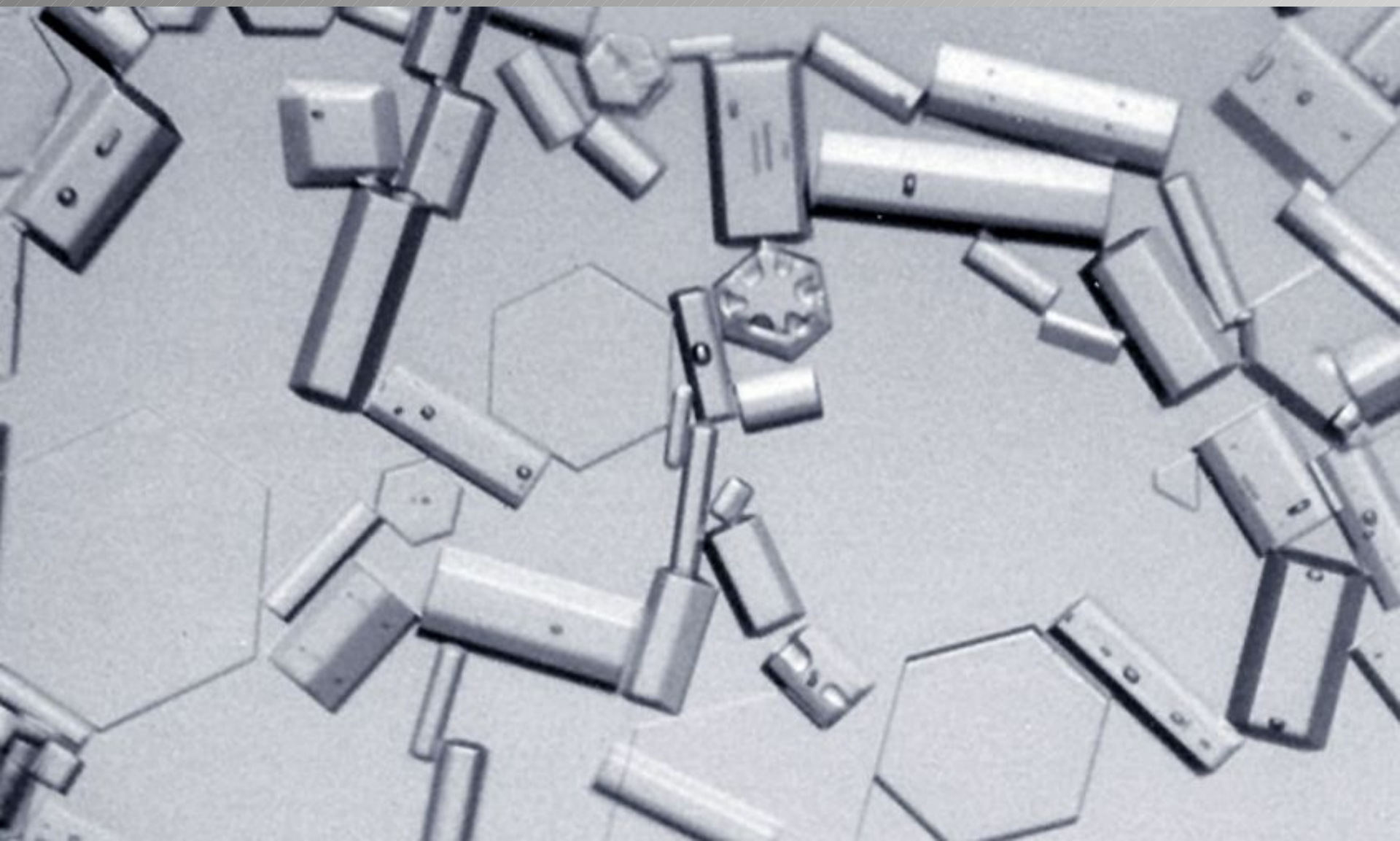

sněhové vločky,
šesterečná symetrie

krystalky ledu
~100 μm

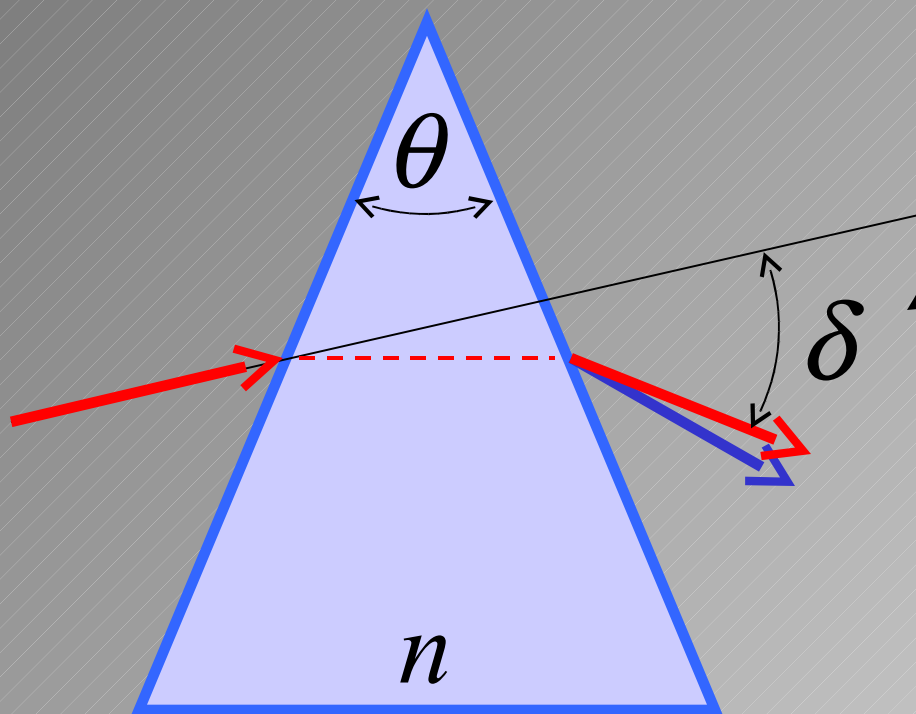

lom a odraz slunečních paprsků
na krystalcích ledu $\sim 100 \mu\text{m}$
v mracích typu cirrus 5-10 km vysoko

Malé halo 22°

minimální deviace

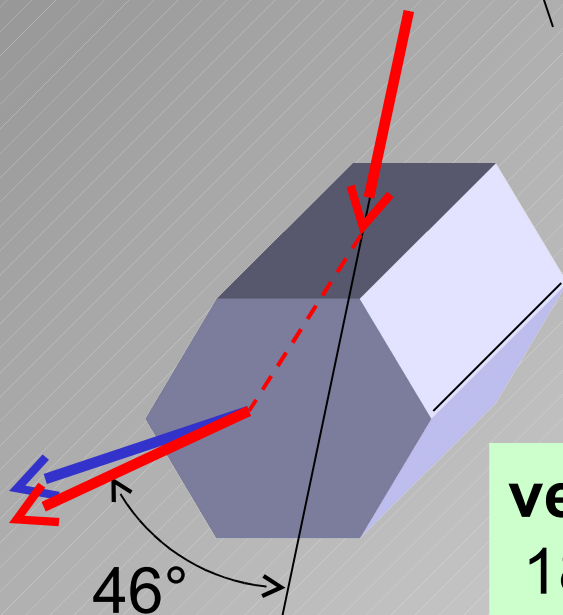
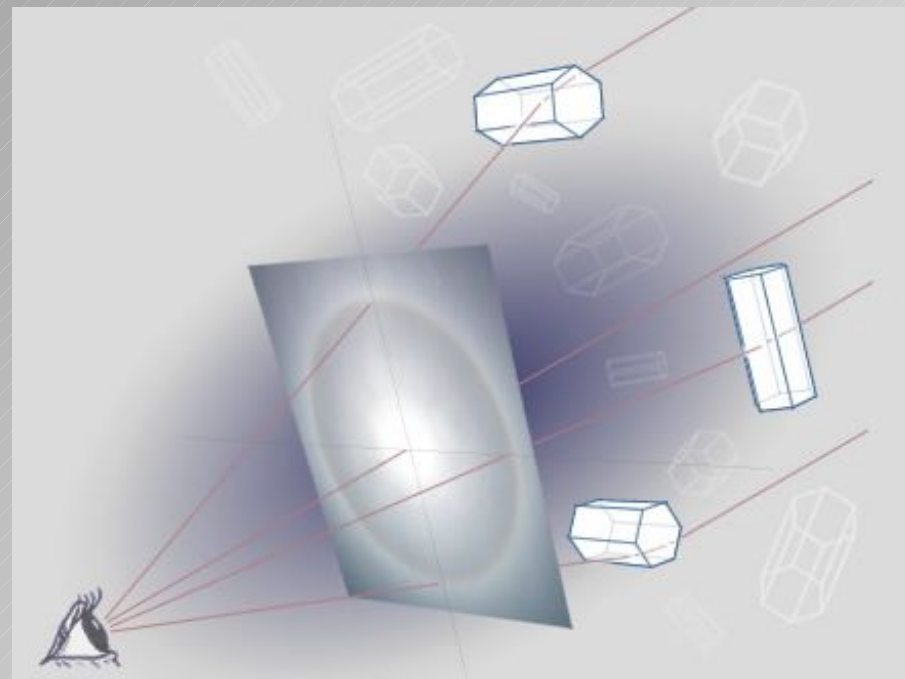
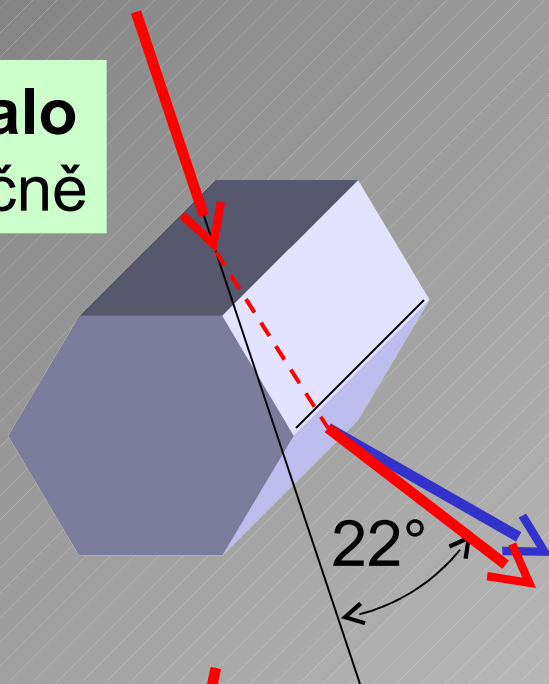
$$n \sin \frac{\theta}{2} = \sin \frac{\theta + \delta}{2}$$

Pro led $n=1.31$
dostaneme

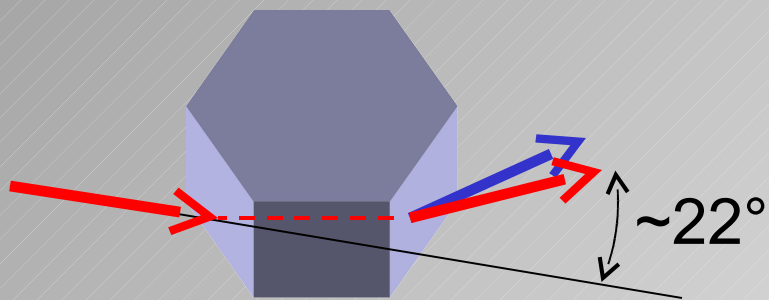
pro $\theta = 60^\circ$ je $\delta = 22^\circ$
pro $\theta = 90^\circ$ je $\delta = 46^\circ$

malé halo
209x ročně

velké halo
18x ročně

Parhelium: $>22^\circ$
(vedlejší slunce)
71x ročně

Poloha parhelia

$$\sqrt{\frac{n^2 - \sin^2 h}{1 - \sin^2 h}} \sin \frac{\theta}{2} = \sin \frac{\theta + \delta}{2}$$

Pro $\theta = 60^\circ$ dostaneme

**pro $h = 0^\circ$ je $\delta = 22^\circ$
pro $h = 20^\circ$ je $\delta = 23^\circ$
pro $h = 40^\circ$ je $\delta = 28^\circ$**

kde

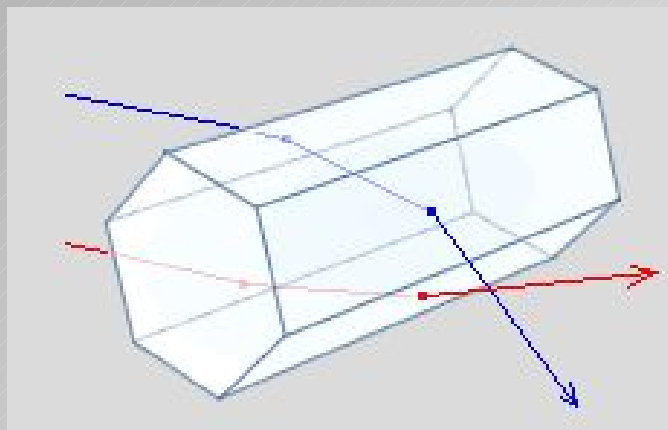
h - výška slunce

δ – poloha parhélia

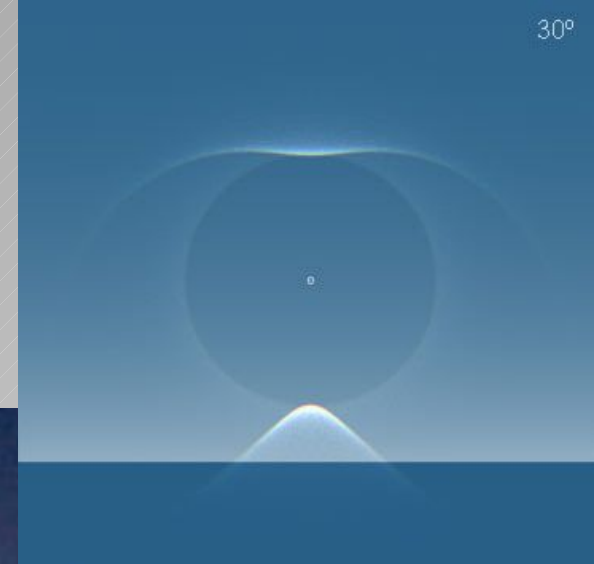
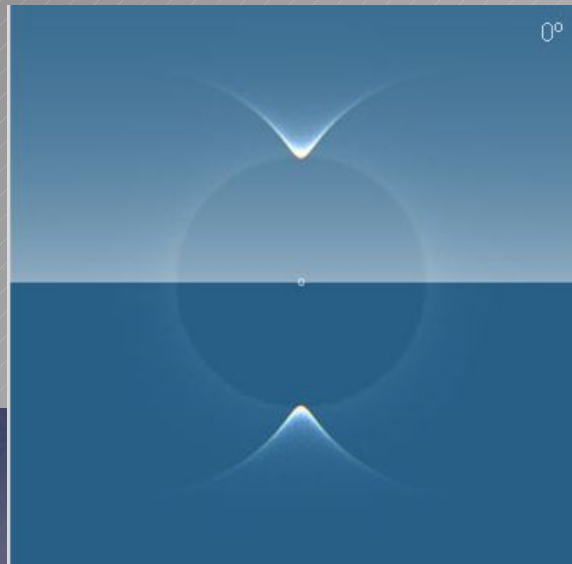
θ – lámavý úhel

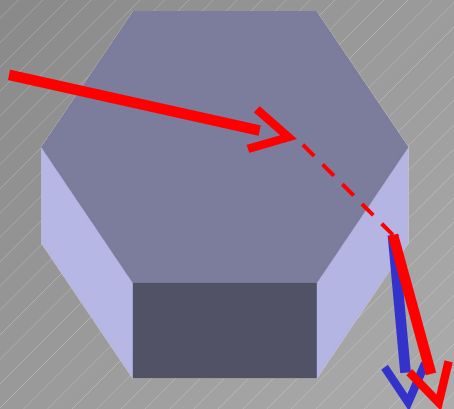
Horní a dolní dotykový oblouk:
59x ročně

Tvar dotyk. oblouku
závisí na výšce slunce

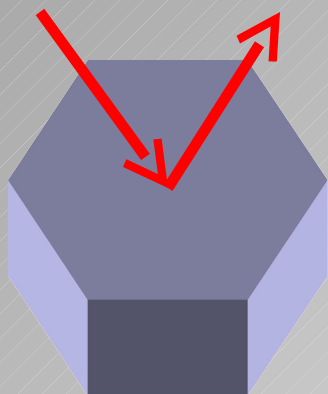
Cirkumzenitální oblouk: 31x ročně

Slunce $< 32^\circ$

Halový sloup:
34x ročně
odrazem na ledových destičkách

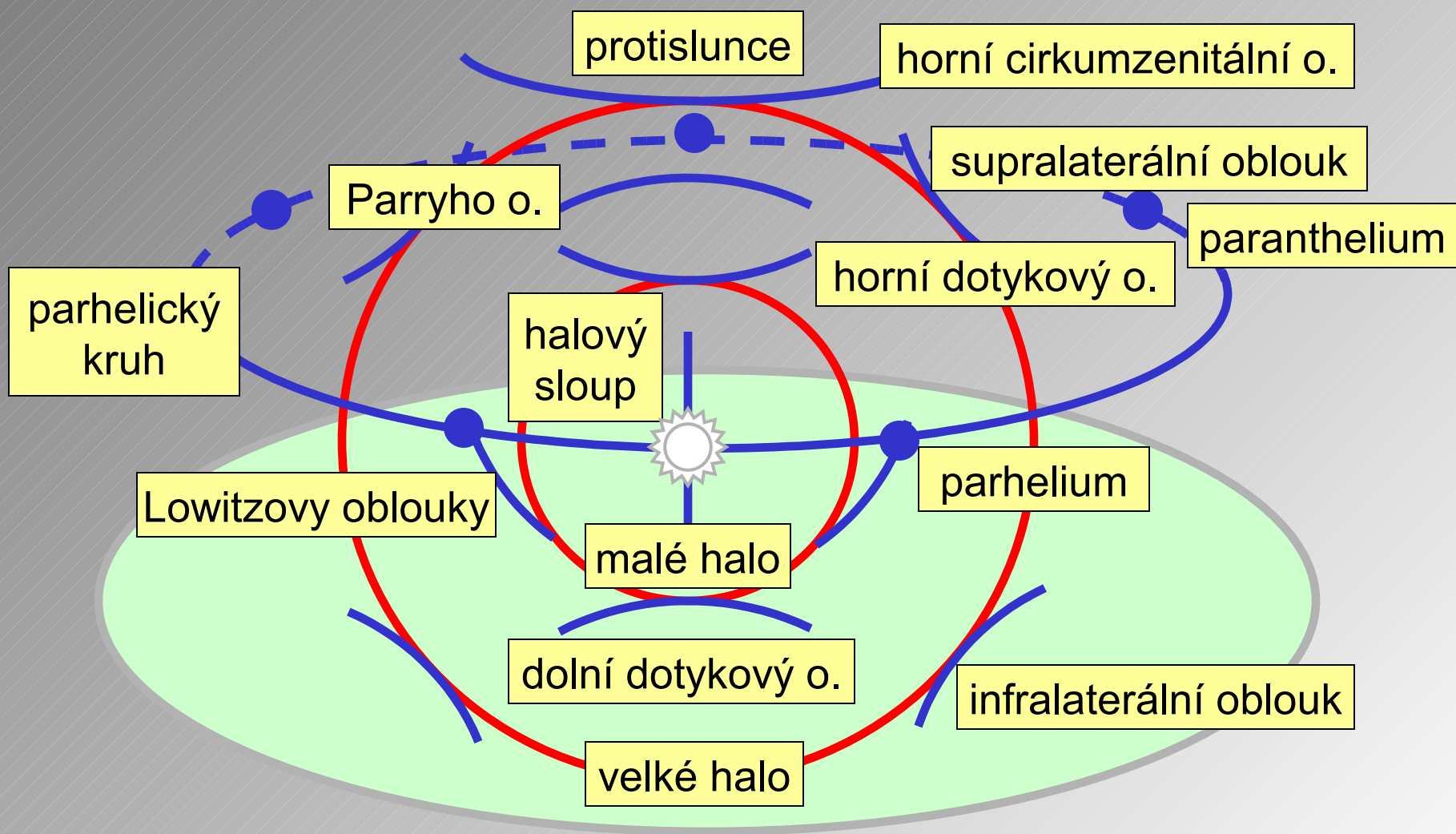

Rok 312, před bitvou Konstantina a Maxentia se na obloze objevily tři zářící kříže (halový sloup, parhélia a parhelický oblouk). Konstantin bitvu proti přesile vyhrál, sjednotil říši a povolil v ní vyznávat křesťanství.

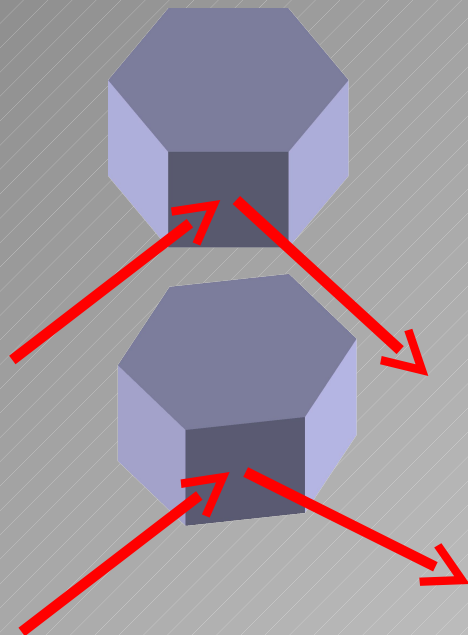
Z historie jevu:

Halo pojmenoval Aristotelés 3. st. př. Kr., ale znali již Asyřané v 7. st.

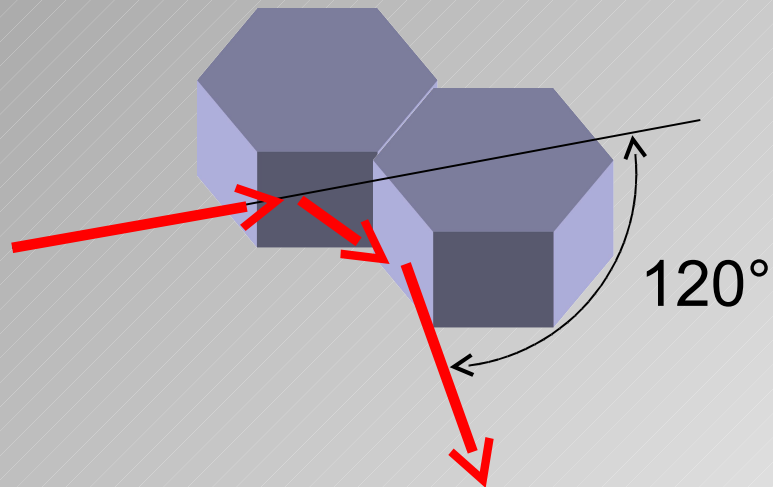
Malé halo vysvětlil Edme Mariotte 1681 stol.
Velké halo vysvětlil Henry Cavendish 17. stol.

parhelický kruh
13x ročně

paranthelium
1x ročně

Irizace Perleťové mraky

Rozptyl nebo interference
na kapkách vody nebo
krystalech ledu $\sim 2 \mu\text{m}$

Polární záře

Vznik polární záře:

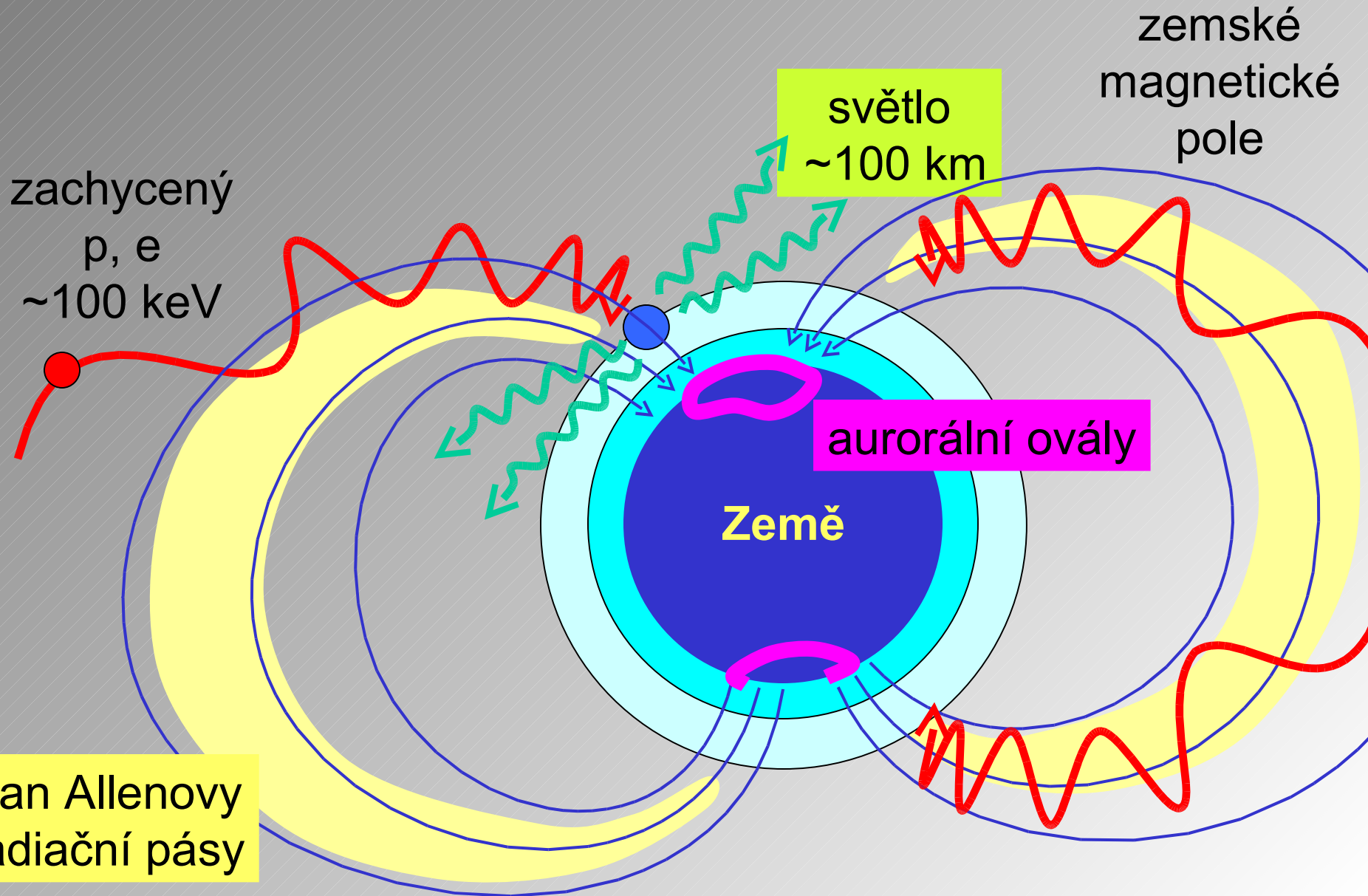
Sluneční a magnetická bouře, rovnodennost
11-letý cyklus sluneční aktivity, příště kolem roku 2011
obvykle jen kolem pólů (**aurorální ovál** asi $70^\circ \pm 5^\circ$)

Sluneční vítr ($\mathbf{p^+}$, $\mathbf{e^-}$) + magn. pole Země → **Van Allenovy pásy**
Ty někdy zasahují až do horní atm. → **ionizace** ve výšce 100 km

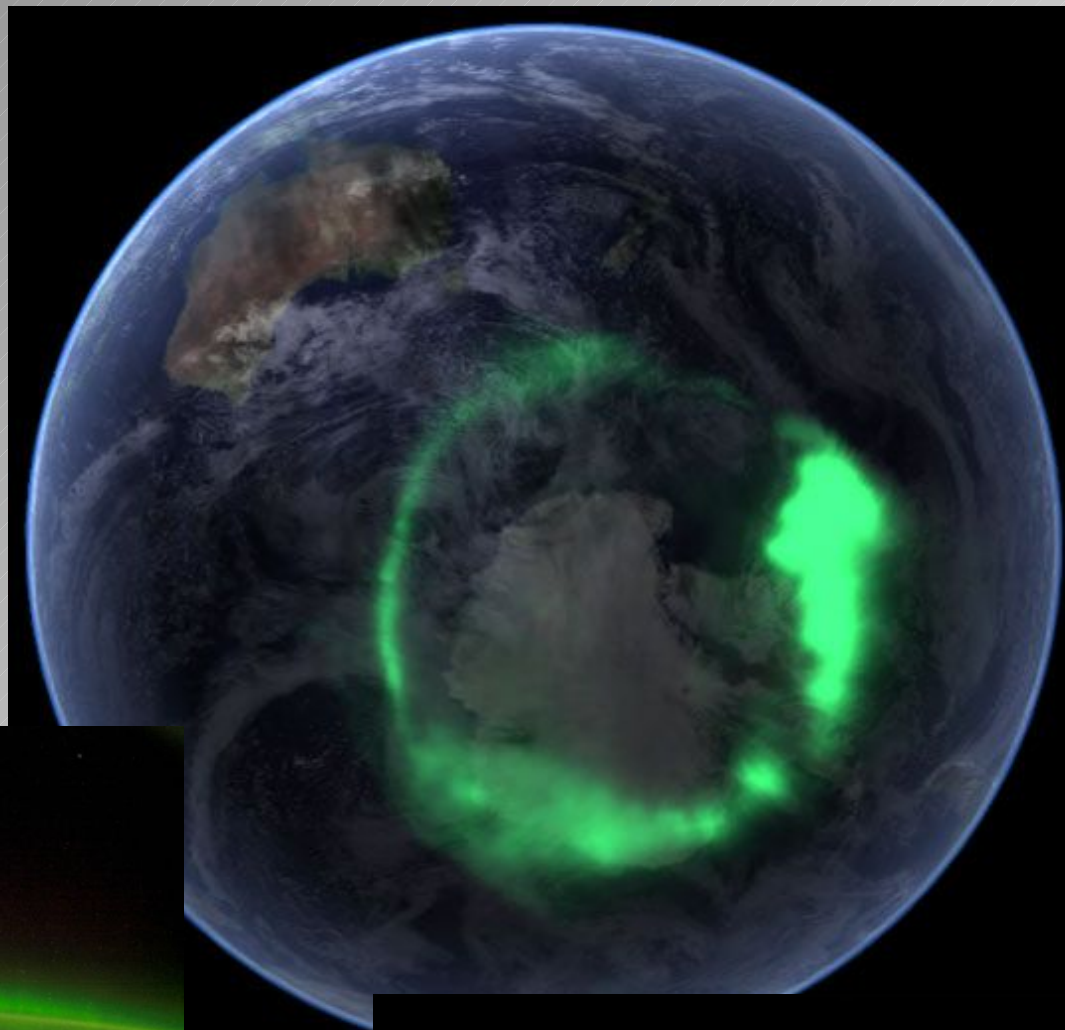
Luminiscence:

O (atomární kyslík) 630 nm a 558 nm (červená a zelená),
N₂ (ion. molekula dusíku) 391 nm a 428 nm (fialová a modrá)

Polární záře i u nás: 1989, 2000, 2001

Polární záře z kosmu:

Z historie:

8. stol. př. Kr. - **Hesiodes** popisuje v *Theogony*

„... nebe v plamenech a ohnivě draky na obloze ...“

1575 - **Cornelius Gemma**, první vědecká ilustrace

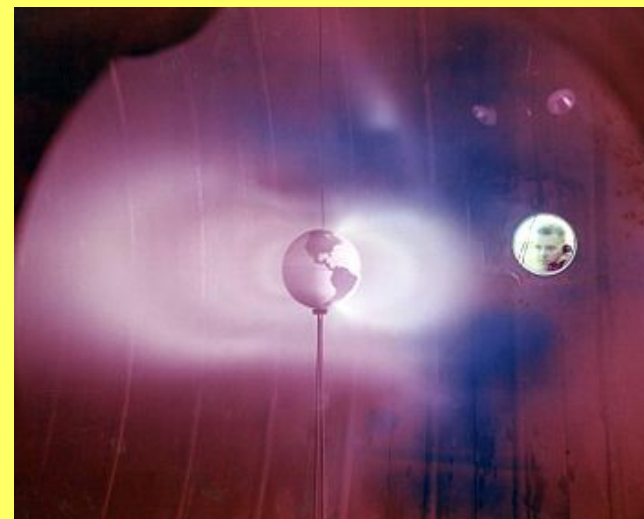
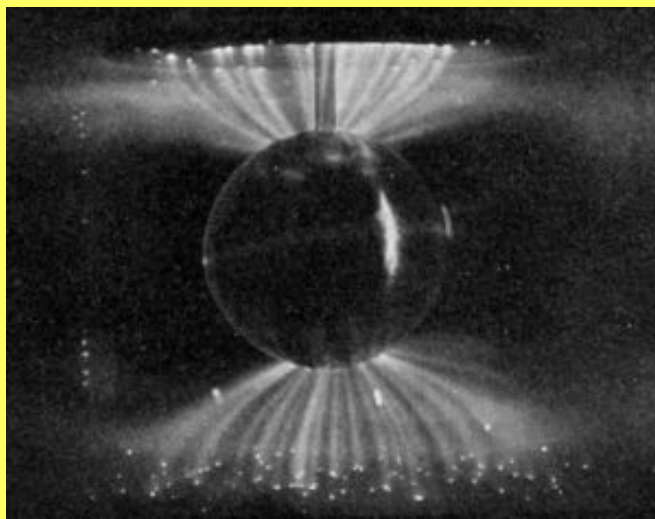
1620 - **Pierre Gassendi** dal jevu jméno **aurora borealis**

1741 - **Olof P. Hiorter** chvění střelky kompasu při polární záři

1745 - **Don Ulloa** pozoruje polární záře na mysu Horn 56° (**aurora australis**)

1896 - **Kristian Birkeland** objasňuje původ polární záře,
elektrony ze Slunce zachyceny magnetosférou Země,
tak vznikají el. proudy tekoucí podél silokřivek magnetického pole
(tzv. Birkelandovy proudy), experimenty s Terrellou.

1958 - **James Alfred Van Allen**, Explorer I a III, vnitřní **radiační pás**

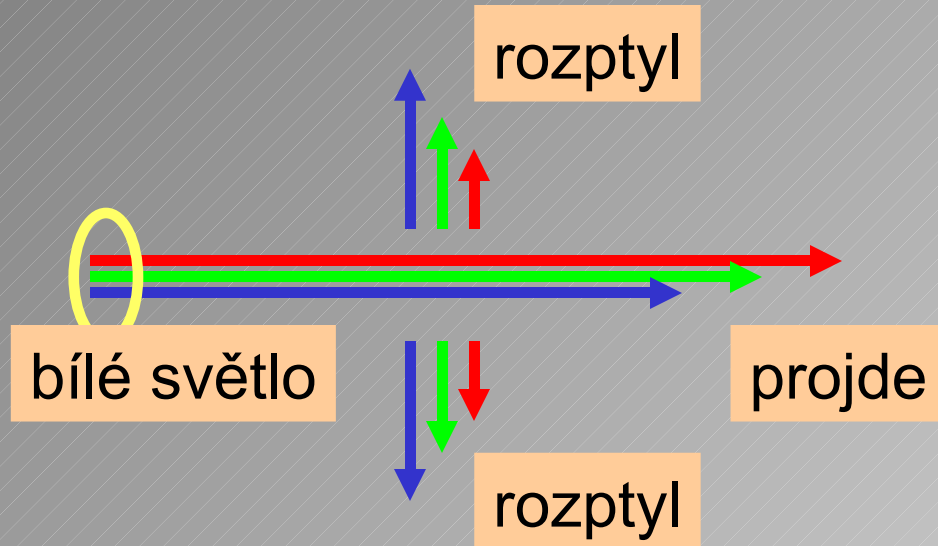

Proč je obloha modrá ?
Proč je slunce rudé ?

Rozptyl světla v atmosféře

Rayleighho zákon:

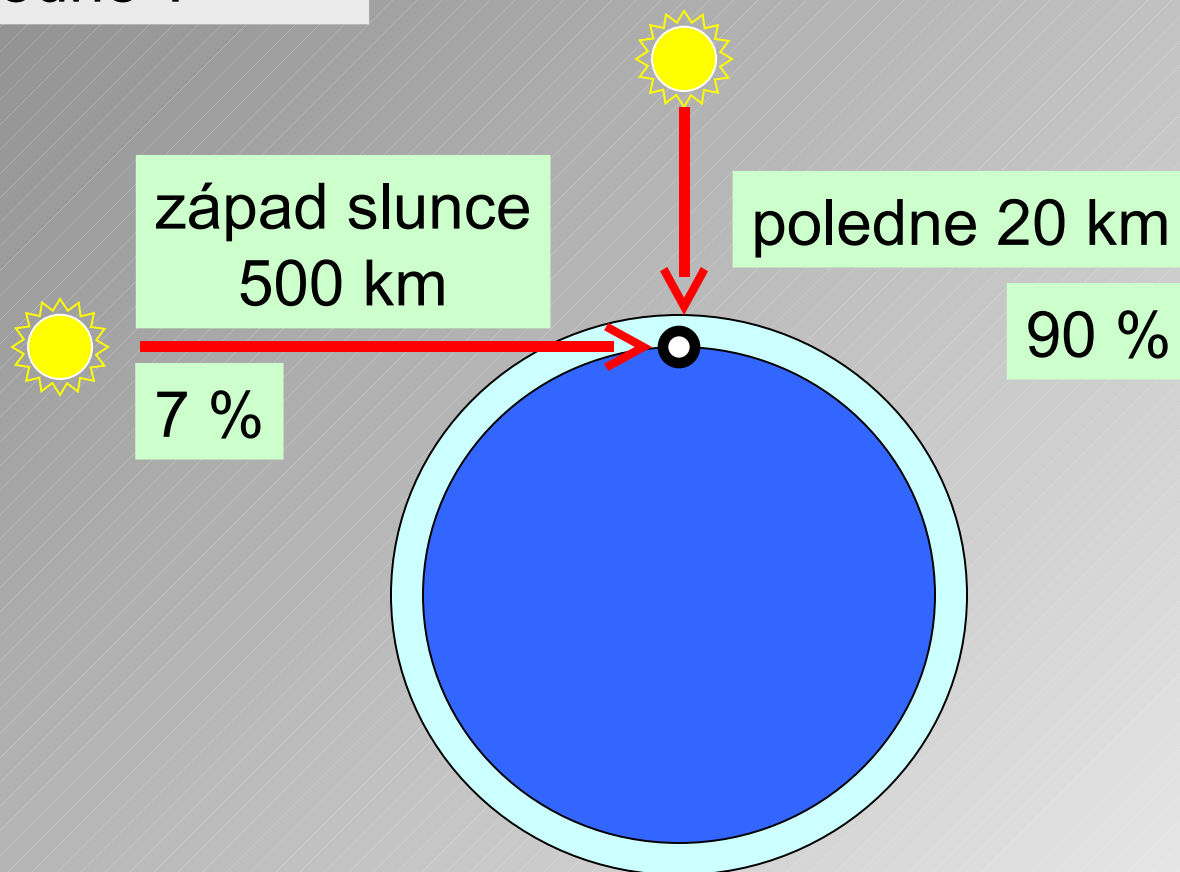
$$I_{\lambda} \sim \frac{1}{\lambda^4}$$

obloha je modrá
a
slunce červené

Projde 5x méně modrého
než červeného světla
a
rozptýlí se 5x více modrého
než červeného světla.

A proč není slunce rudé
i v poledne ?

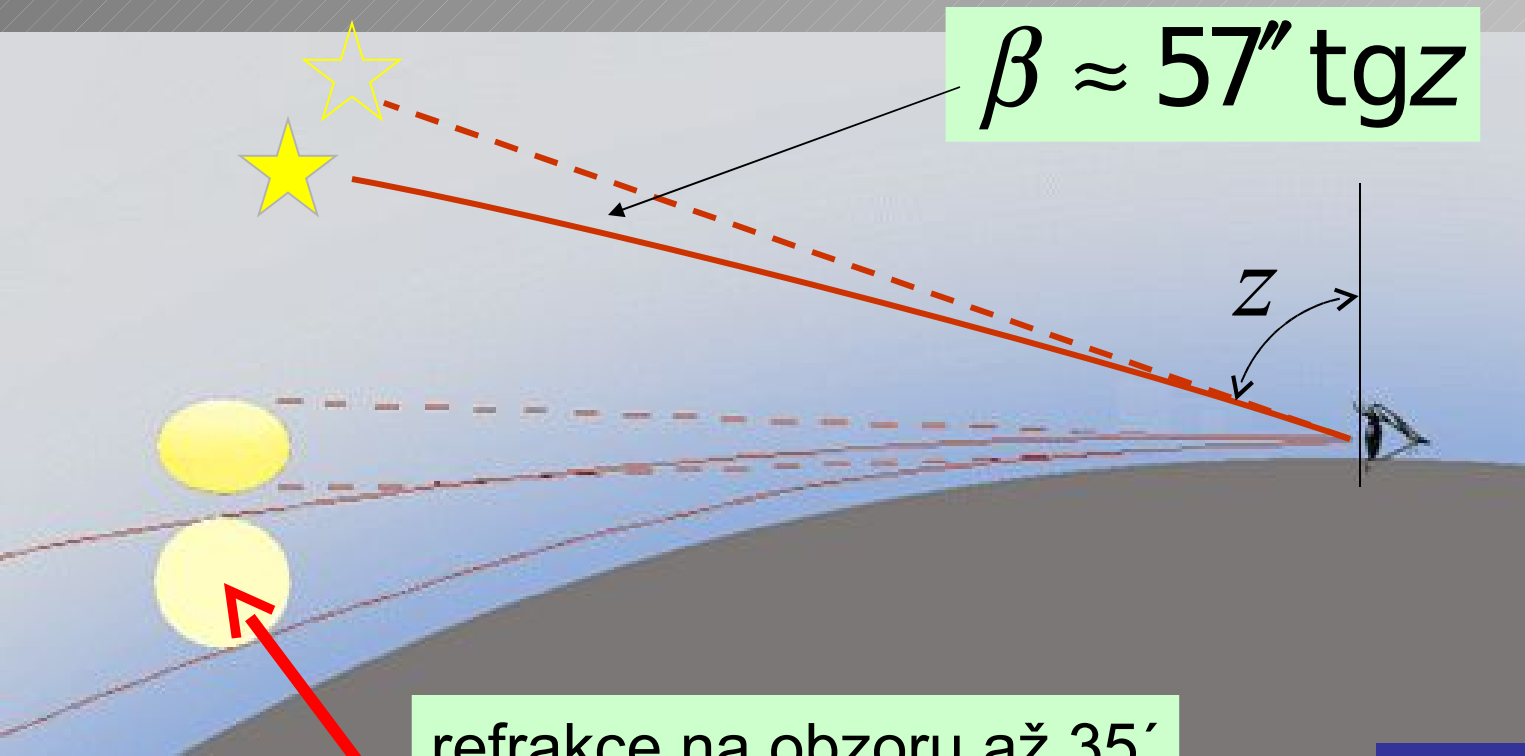
1871 Rayleigh předpokládá rozptyl
na kapkách vody nebo prachových zrnech.

Ale jak to, že

**čím čistší vzduch,
tím je obloha modřejší?!**

Ve skutečnosti jde o rozptyl
na termálních fluktuacích hustoty vzduchu.
Modrá obloha je důkazem molekulární hypotézy!
1905-1908 Einstein & Smoluchowski

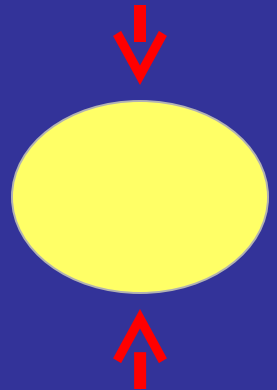
Atmosférická refrakce

refrakce na obzoru až $35'$

slunce již pod obzorem!

**deformace slunce
 $32' \times 26'$**

Západ Měsíce z kosmu

Moonset from the ISS. On 16th April 03 Don Pettit, the ISS science officer, imaged the full moon as it set behind the Earth's limb. In this montage the relative positions of the moon are computed from the image times and the ISS orbital period.

na zemi o 1/5

z kosmu o 1/2

Land/sea horizon

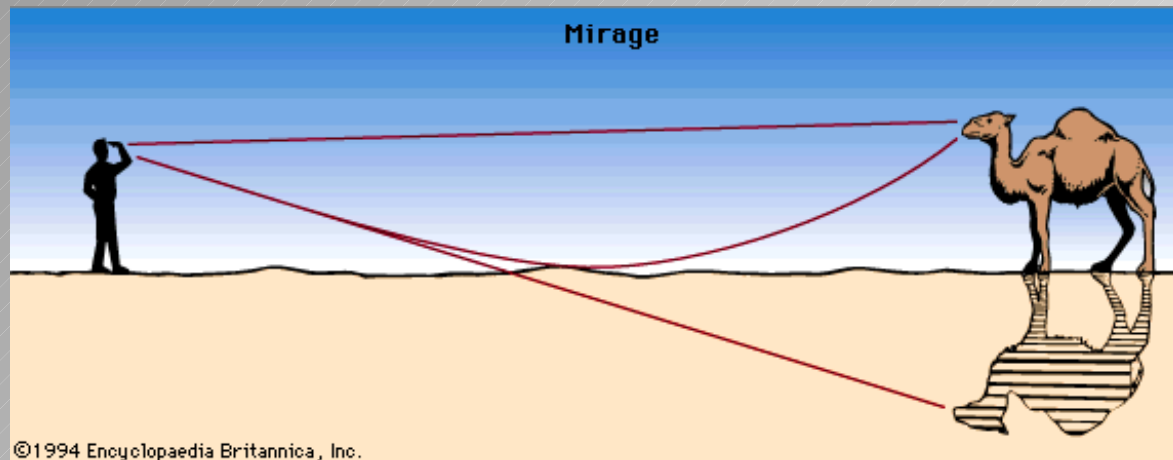
As the ISS spun, the moon's light dipped ever deeper into the earth's atmosphere before leaving again. The path length is double that the setting moon seen from earth's surface and the distortion by differential atmospheric refraction is correspondingly greater.

At first the lower limb is distorted most as the atmospheric lens pushes the lower limb upwards to create an egg shape (close-up). Finally the whole moon becomes an impossibly flattened oval. In the

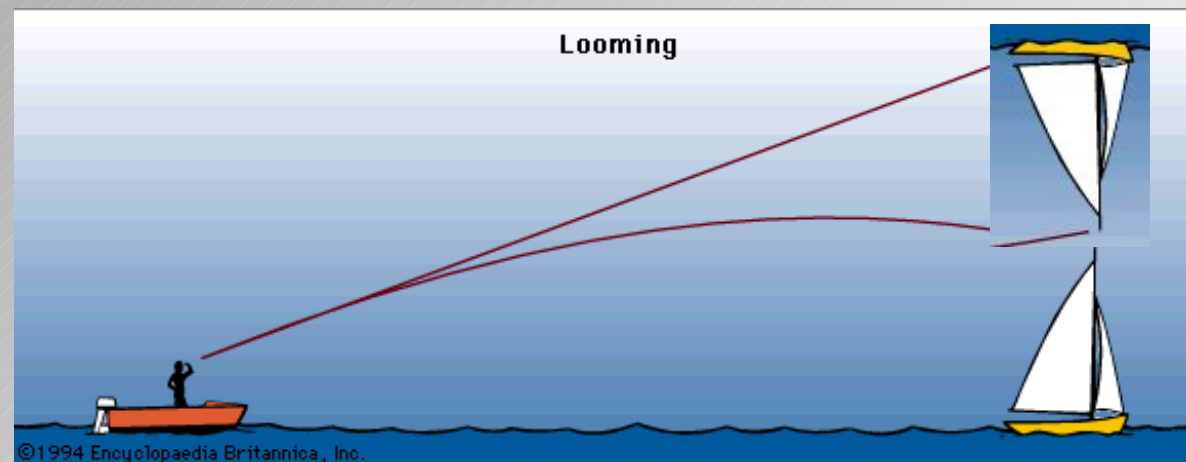
Vzdušné zrcadlení:

odraz světla od vrstvy teplejšího vzduchu

Spodní zrcadlení:

Svrchní zrcadlení:
známé také jako
Fata Morgána:
víla, nevlastní sestra
krále Artuše ovládající
vzdušné přeludy zjevující se
v Messinské úžině na Sicílii

spodní zrcadlení

spodní zrcadlení

neexistující ostrovy
&
vzdušné zámky

Copak je to za zvířata?

svrchní zrcadlení

svrchní zrcadlení

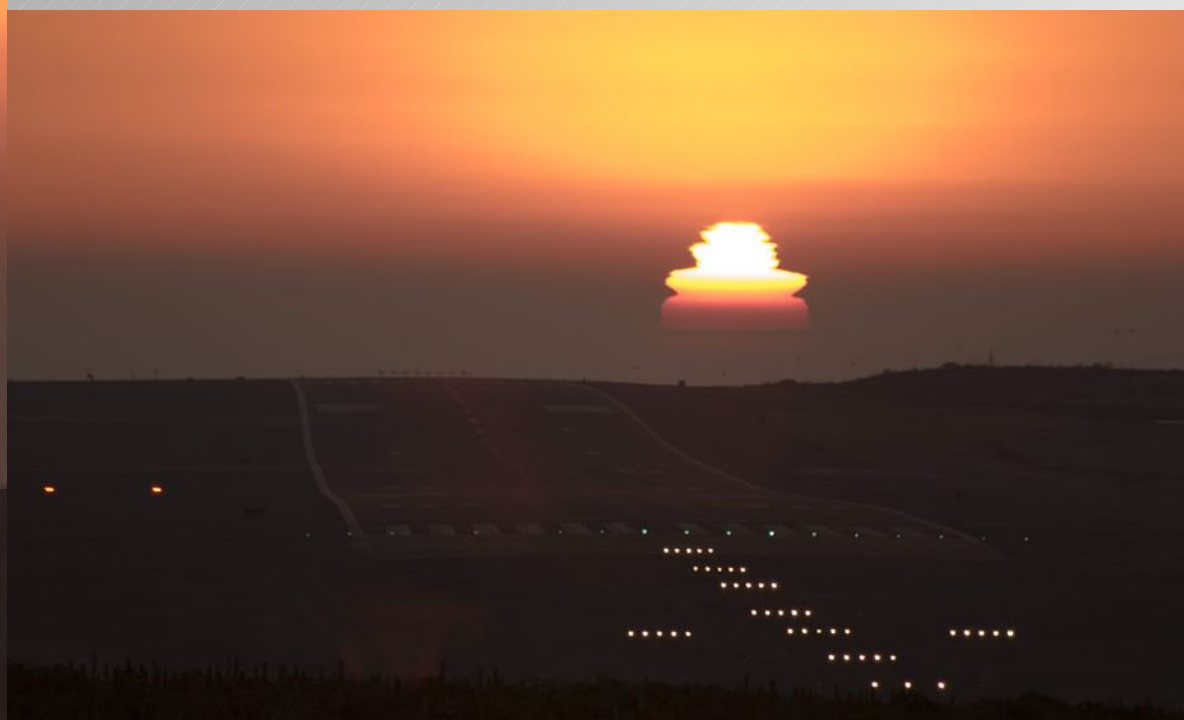

váza
číše
omega

káva se šlehačkou

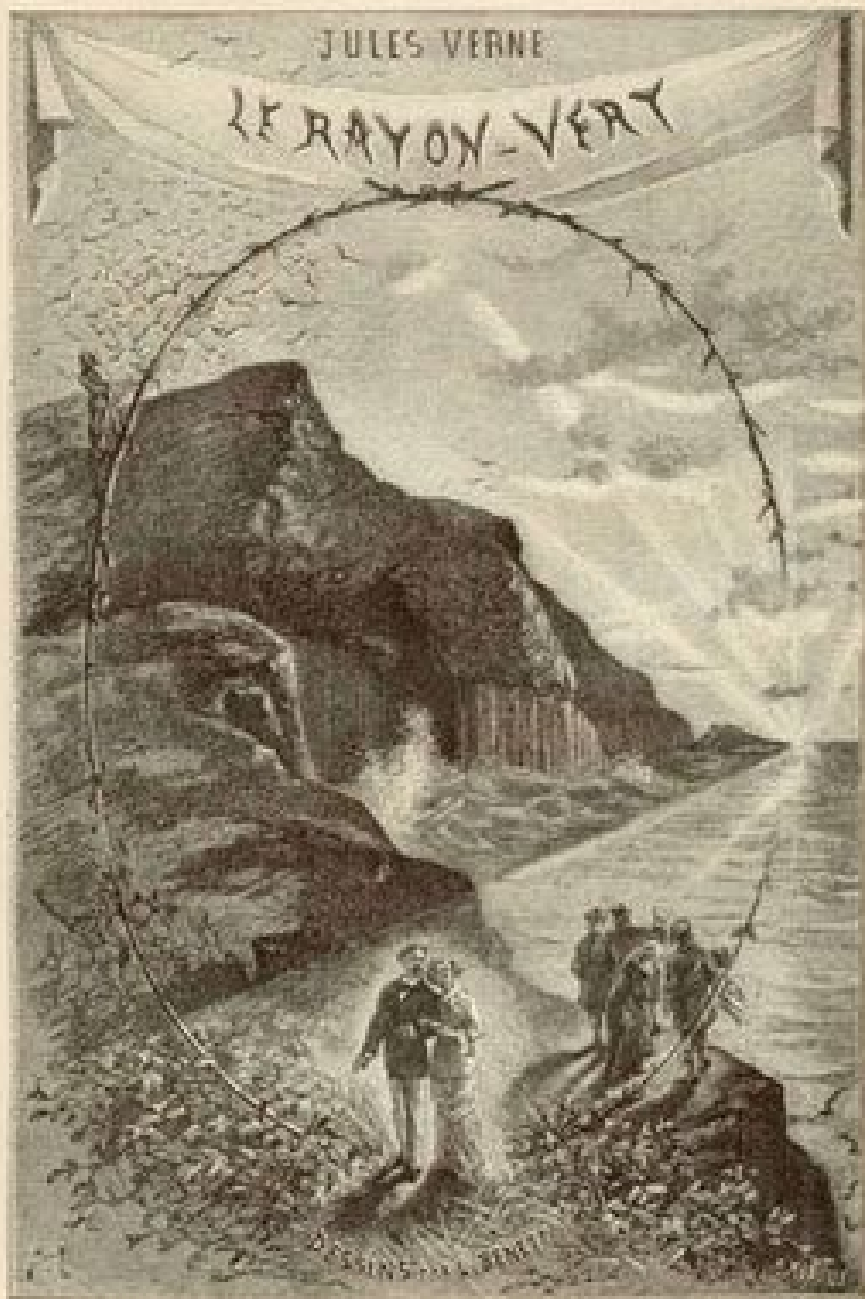

Dvojitý a trojitý západ slunce

Zelený paprsek

Zelený paprsek

proslavil 1882 Jules Verne

*

Hrdinka se odmítá provdat za muže,
kterého jí vybrali strýcové do té doby,
než s ním společně spatří zelený paprsek,
který je podle pověstí znamením věrné lásky.

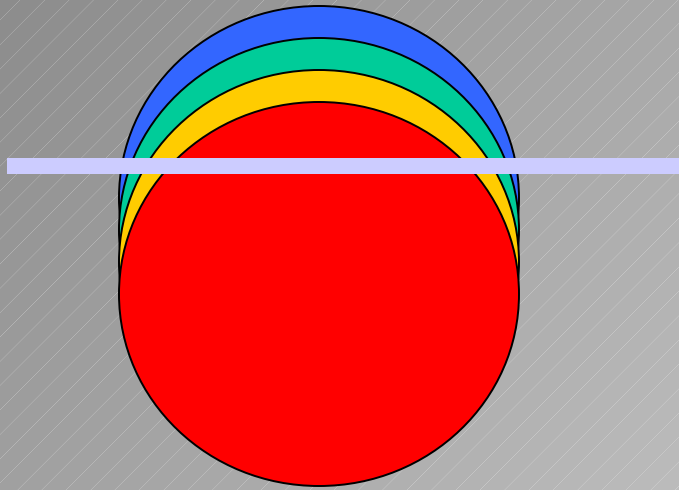
*

Záře nevšedně nádherná a
se žádnou zelení vyskytující se
na zemi srovnatělá.

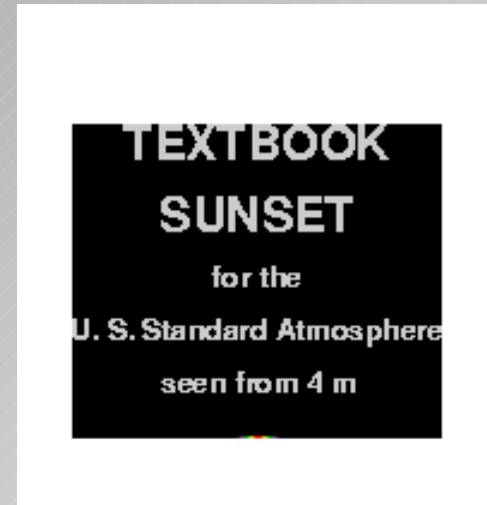
Zelený záblesk
objasnil 1955 Gerhard Dietze

zelený záblesk
podle učebnic

západ slunce
standardní atmosféra

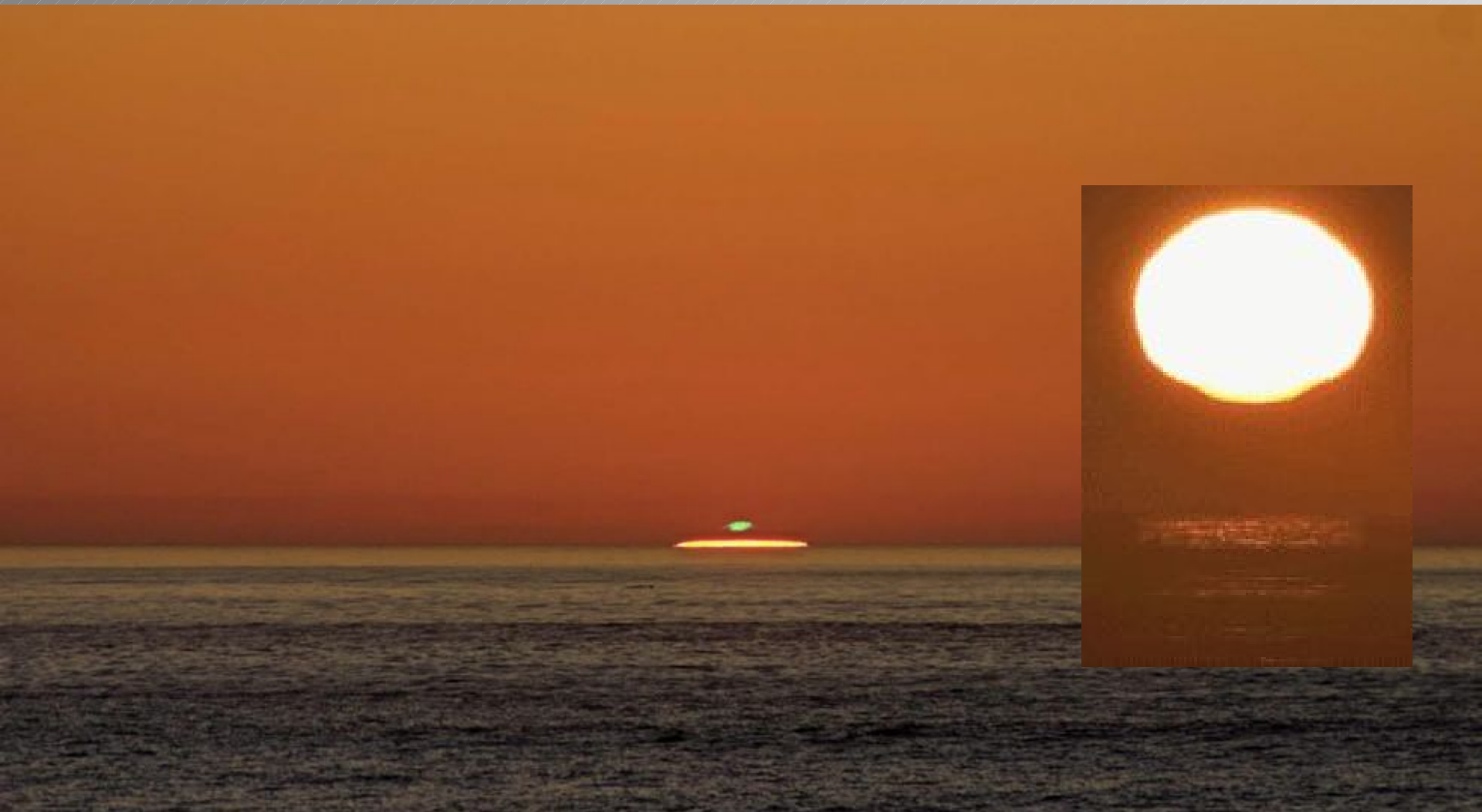
západ slunce
se spodním zrcadlením

INFERIOR-MIRAGE
SUNSET
for
 $L = -10 \text{ m}$
seen from 4 m

Obě animace: Andrew T. Young

Zelený záblesk na pobřeží Oregonu
foto: George Howard 2005

Děkuji za pozornost !

Literatura:

<http://www.atoptics.co.uk/>

<http://ukazy.astro.cz/halo.php>

<http://halo.kvalitne.cz/>

http://www.sysifos.cz/files/Bednar_opticke_jevy.pdf

Bednář, J.: Pozoruhodné jevy v atmosféře. Academia, Praha 1989